

ANDRÉ FRANTZEN

L'ordre corporatif dans la Belgique ancienne

Les fondements historiques
du corporatisme belge

DESCLÉE, DE BROUWER

In zijn boek *L'ordre corporatif dans la Belgique ancienne* construeerde André Frantzen een historische legitimering voor een Belgisch autoritair corporatisme dat een einde moest maken aan de democratie (Collectie OD4 Rijksarchief/CegeSoma, Brussel)

Dirk Luyten

De historische ambachten en het corporatisme-debat in België van de jaren 1930-1940

Het corporatisme heeft een sterke stempel gedrukt op het ideologisch-politieke debat in de jaren 1930 in België: voor de katholieke wereld was, zeker na de publicatie van de encycliek *Quadragesimo Anno* in 1931, 'corporatisme' hét antwoord op de economische en politieke crisis van de jaren 1930. Op dit punt kan een parallel getrokken worden met wat Hans Schippers in deze bundel beschrijft voor Noord-Brabant. Talrijke blauwdrukken en plannen werden opgesteld om in België een politiek of sociaaleconomisch corporatisme vorm te geven. Het kon een autoritair alternatief zijn voor het parlementaire regime of integendeel gerealiseerd worden in het kader van de parlementaire democratie en een element zijn van de hervorming ervan. De achtergrond van dit politiek-ideologisch debat was de crisis van het politieke liberalisme, die was ingezet in de jaren 1920 en verscherpt werd door de depressie van de jaren 1930. Het corporatisme dat in die periode op de agenda stond, kan gedefinieerd worden als de directe of indirecte overdracht van de staatsmacht aan organisaties die ontstaan zijn uit de tegenstelling tussen kapitaal en arbeid als gevolg van de industriële omwenteling. Het doel is te komen tot klassensamenwerking en die sociale pacificatie min of meer afdwingbaar te maken.¹

Dit artikel beschrijft hoe het 'historische corporatisme', specifiek het Brabantse, al dan niet in beeld kwam in het debat over het corporatisme in België in de jaren 1930-1940 en welke rol het precies speelde. We besteden daarbij zowel aandacht aan ideologisch-politieke activisten als aan de historici. De centrale vragen zijn hoe het historische corporatisme werd gerepresenteerd, ingepast en geïnstrumentaliseerd in een politiek debat om een corporatisme in de eigen tijd vorm te geven. Dit roept vragen op over de rol van de geschiedenis en temporaliteit, waarbij de grens tussen het register van de geschiedenis en van de herinnering kon vervagen.

Drie visies en een katholiek topos

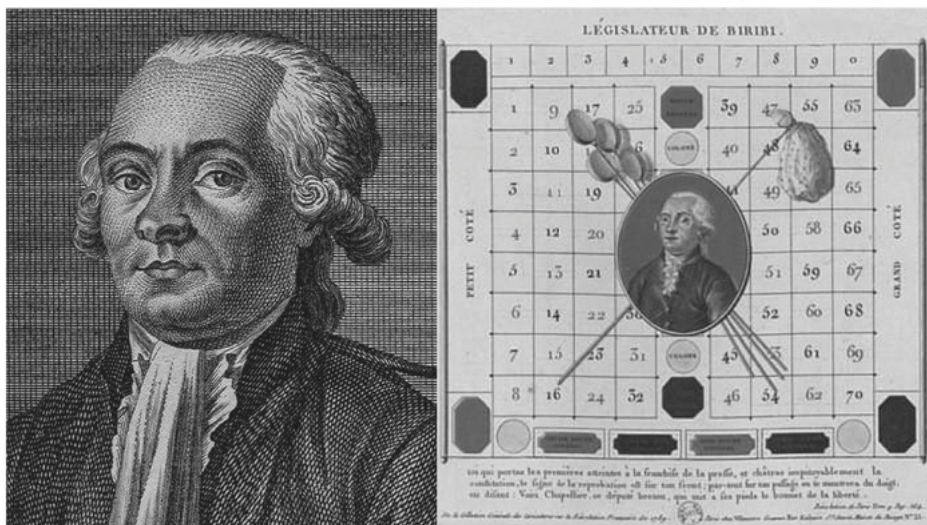
Over de betekenis van het 'historisch corporatisme' voor de eigen tijd bestonden grosso modo drie verschillende visies naast elkaar. De Leuvense historicus Emile Lousse (1905-1986), die internationaal publiceerde over de politieke aspecten van het corporatisme, was er niet van overtuigd dat een historische benadering veel impact kon hebben op het debat: 'de beoefenaar der staatsphilosophie legt zich doorgaans niet neer bij historische overwegingen', zo schreef hij in 1935, verwijzend naar de politieke plannenmakers van zijn tijd.²

1 Luyten, *Ideologisch debat*.

2 Lousse, 'Het corporatisme', 7.

Eén van die plannenmakers dacht er heel anders over: *‘Pour que les Belges comprennent que l'idée d'Etat corporatif n'est pas d'origine étrangère, mais se rattache à nos traditions nationales les plus authentiques interrompues il y a 150 ans par l'invasion française’*, zo luidde het motto waarmee André Frantzen zijn boek over het corporatisme in België voor de Franse Revolutie inleidde.³ De inzet van dit werk was het nieuwe autoritaire corporatisme dat hij vorm wou geven, historisch te legitimeren door het in te bedden in een traditie die door de Franse Revolutie gebroken was.

Herman Kuypers (1903-1964) nam een tussenpositie in. Hij was een prominent vertegenwoordiger van de christelijke arbeidersbeweging, een stroming die in een democratisch corporatisme de oplossing zag voor de crisis. In een vulgariserend werkje over het corporatisme voor de Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding gaf hij aan dat in de ‘huidige tijdsomstandigheden (...) de voorwaarden van het sociaal-economisch leven (...) geheel anders (zijn) zoodat het bezwaarlijk opgaat ons voornamelijk bij de middeleeuwse periode te houden met het oog op de corporatieve inrichting waarvan ten huidige dagen sprake is’.⁴

bouwen corporatisme er in de eigen tijd precies kunnen uitzien en hoe konden de plannen verder concreet vorm worden gegeven? Of, in de woorden van Kuypers: 'De geschiedenis der Vlaamsche gilden in het gemeentetijdvak is te zeer bekend om daarop hier de aandacht te vestigen'.⁵ Kortom, voor een katholiek met enig historisch besef was het middeleeuwse corporatisme *conventional wisdom*, een impliciet positief referentiepunt eerder dan een na te bouwen model.

De jezuïet Albert Muller, die doceerde aan het Antwerpse Hoger Handelsinstituut Sint Ignatius, verwees in zijn studie over het corporatisme enkel in algemene termen naar de organische maatschappij zoals die had bestaan vóór 1789 als een politiek ideaal, zonder daar verder in detail op in te gaan. Ook voor hem had de Franse Revolutie een nieuw liberaal tijdperk ingeluid, maar tegelijk was het een gerechtvaardigde reactie tegen het corporatisme dat, als gevolg van het menselijk egoïsme, tot schadelijke monopolievorming had geleid.⁶ Na deze korte theoretisch-morele eerder dan historische passage kwam hij tot de kern van zijn betoog: de analyse van de actueel bestaande corporatistische experimenten. Het historische corporatisme werd niet aan verder onderzoek onderworpen en was al helemaal geen bouwsteen voor een nieuw corporatistisch model.

Charles Anciaux en de *Revue de l'Ordre Corporatif*

Eén van die 'modellenbouwers' was de jurist en literator Charles Anciaux (1889-1940), die aan de basis stond van de *Revue de l'Ordre Corporatif*. De groep rondom dit blad wees de democratie en het parlementaire regime onvoorwaardelijk af. Deze moesten plaats maken voor een autoritair corporatief systeem op katholieke grondslag. In 1935 schetste Anciaux de contouren van een dergelijk stelsel en redigeerde meteen een nieuwe corporatistische grondwet voor België. Verwijzingen naar het historische corporatisme waren in dit theoretische traktaat niet te vinden.⁷ Dat was evenmin het geval in het nieuwe derde deel over de historische fundamenteën van de Belgische soevereiniteit, toegevoegd aan de heruitgave van het boek uit 1942.⁸ Anciaux ging daarentegen wél uitgebreid in op de corporatistische regimes van zijn tijd zoals het Italiaanse en het Portugese. Het historische perspectief was weliswaar niet geheel afwezig, maar bleef louter theoretisch: Anciaux verwees veelvuldig naar katholieke corporatisten uit de negentiende eeuw zoals de grondleggers van het sociaal-katholicisme, Albert de Mun (1841-1914) en Charles-Humbert-René de La Tour du Pin (1834-1924), denkers die, zoals hijzelf, het corporatisme opnieuw vorm hadden willen geven na de Franse Revolutie. Hij verwees zelfs naar Adolphe Prins (1845-1919), hoogleraar aan de humanistische Université Libre de Bruxelles (ULB), die in de late negentiende eeuw de politieke belangenvertegenwoordiging voorstond en zich afzette tegen het individualisme.⁹

3 Frantzen, *L'ordre corporatif*.

4 Kuypers, *De corporatieve inrichting*, 9.

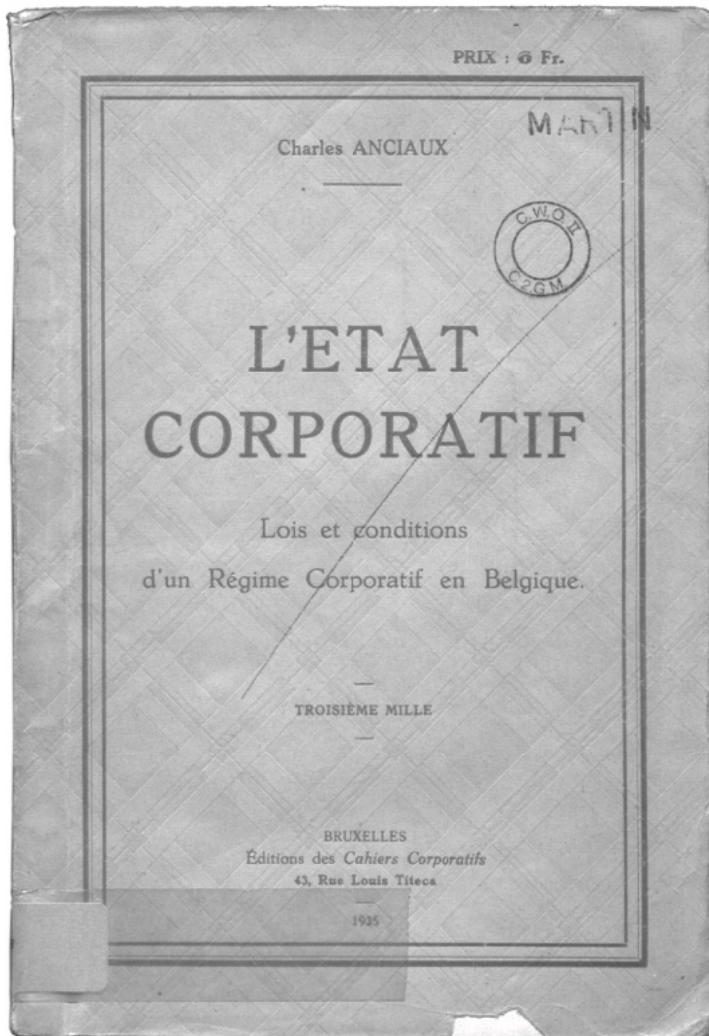
5 Kuypers, *De corporatieve inrichting*, 9.

6 Muller, *La politique corporative*, 11.

7 Anciaux, *L'État corporatif*.

8 Anciaux, *L'État corporatif*, 211-227.

9 Anciaux, 'Réflexions'; Anciaux, *L'État corporatif*, 11; Witte, 'De voorlopers', 449-450.

Evenals voor de meeste corporatistische plannenmakers in de jaren 1930 was het historisch corporatisme geen belangrijke inspiratiebron voor Charles Anciaux, wat duidelijk blijkt uit zijn publicatie *L'État corporatif* (Collectie OD4 Rijksarchief/CegeSoma, Brussel)

Anciaux was een typische representant van wat Lousse de 'beoefenaars der staatsphilosophie' had genoemd: systeembouwers die op theoretische gronden een corporatisme uittekenden dat een einde kon maken aan en een alternatief kon zijn voor de verruimde parlementaire democratie, zoals die na de Eerste Wereldoorlog met de invoering van het algemeen enkelvoudig mannenstemrecht gestalte had gekregen. Anciaux en zijn groep – revolutionairen van rechts – huldigden, in het verlengde van Charles Maurras (1868-1952) van de Action Française, het primaat van de politiek: de maatschappelijke structuur kon door een revolutionaire politieke ingreep van bovenaf fundamenteel worden hertekend.¹⁰

Anderen binnen de groep rondom de *Revue de l'Ordre Corporatif* besteedden wel aandacht aan het historische corporatisme. Het blad opende zijn kolommen geregeld voor zuiver historische artikelen over het corporatisme.¹¹

André Frantzen

Een van de centrale figuren binnen de groep rondom de *Revue de l'Ordre Corporatif*, André Frantzen, publiceerde in 1941 een (al in 1939 afgeronde) studie over het corporatisme in België voor 1789.¹² Het boek is op het oog een klassieke historische studie, een synthese gebaseerd op literatuur, waarbij de relevante publicaties worden meegenomen. Frantzen verwijst naar katholieke auteurs zoals Victor Brants (1856-1917) en de eminente mediëvist Godefroid Kurth (1847-1916), maar neemt ook de inzichten mee van niet-katholieken zoals Henri Pirenne (1862-1935), Guillaume Des Marez (1870-1931) en zelfs van de leider van de socialistische Belgische Werkliedenpartij (BWP) Emile Vandervelde (1866-1938), die in 1891 een wetenschappelijk werk gepubliceerd had over beroepsverenigingen van arbeiders en ambachtslui. De meest recente studies van vakhistorici zijn evenmin afwezig: zo gebruikt Frantzen onderzoek van Emile Coornaert (1886-1980), gepubliceerd in de *Annales* in 1936. Frantzen gaat met de auteurs in debat, vanuit zijn eigen invalshoek, maar steeds met de bedoeling een historische legitimering te construeren voor de opbouw van een corporatistisch systeem. Hij wil aantonen dat het corporatisme kon steunen op een historische traditie, waar een nieuw, modern corporatisme dus opnieuw bij kan aansluiten.

Het 'Belgisch historisch corporatisme' dat Frantzen construeerde, was autoritair, niet democratisch, niet kapitalistisch en vooral verschillend van het Franse corporatisme. Het Belgisch corporatisme had volgens Frantzen een originele genese, die de vitaliteit ervan moest verklaren. Het Belgisch corporatisme was ontstaan in de steden (Brussel, Mechelen, Gent) die in oorsprong kolonies van handelaren waren. Frantzen maakt een onderscheid tussen de gilden en de ambachten, waarbij alleen de tweede het predicaat 'corporatisme' verdienden. De gilden, waarvan de oorsprong terugging tot de elfde eeuw, waren spontane klassenorganisaties, ontstaan los van de politiek en mogelijk gemaakt door de zwakte van het politieke gezag. In de dertiende en veertiende eeuw transformeerde het stedelijk gezag deze gilden tot publieke corporaties. Toen pas was er sprake van corporatisme. Frantzen wijst op de uitzonderingspositie van Brabant. Daar was, naast de officiële *grande gilde* ruimte voor associaties van ambachtslui die ook 'gilden' werden genoemd.¹³ Corporatisme is een bij uitstek *politiek* fenomeen: ambachten zijn geen spontaan gegroeide sociale structuren, maar creaties van het (stedelijke) politieke gezag, steeds volgens Frantzen. Weer is Brabant de uitzondering: op gezag van Des Marez wijst Frantzen erop dat in Brabant voor de wettelijke regeling van de ambachten vrijwillige economische organisaties bestonden van ambachtslui, die in een overgangsfase door de overheid erkend werden en later een publiek-rechtelijk en verplicht karakter kregen. Pas vanaf toen was daar sprake van corporatisme.¹⁴ De stelling dat maatschappelijke structuren als het ware *ex nihilo* door het politieke gezag kunnen worden gecreëerd, sluit naadloos aan bij het primaat van de politiek dat bij de autoritaire corporatisten opgang maakte.

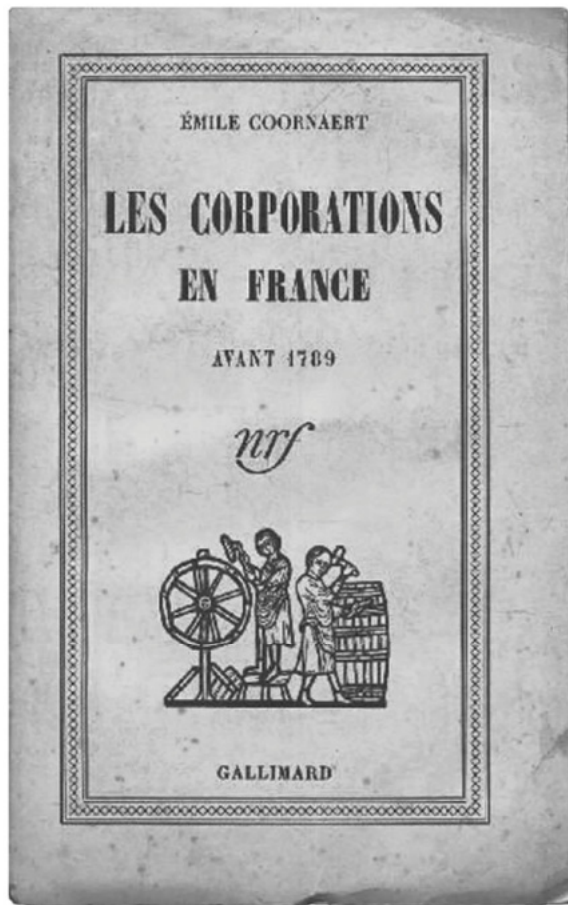
10 Balace, 'Autour de Charles Anciaux', 160-163.

11 Bijv. Becker, 'Les anciennes corporations du Namurois', 487-493.

12 Frantzen werd tijdens de bezetting economisch journalist voor *Le Nouveau Journal* en was na de oorlog actief in de pro-Leopoldistische pers. Balace, 'Autour', 175.

13 Frantzen, *L'ordre corporatif*, 19-23.

14 Frantzen, *L'ordre corporatif*, 26.

Volgens André Frantzen verschilde het Belgische corporatisme op vele punten van het Franse. Hij baseerde zich daarbij onder andere op het toen pas verschenen boek over de Franse corporaties van Émile Coornaert. Deze editie is uit 1940 (antiqubook.com)

De creatie van de ambachten door het stadsbestuur, zo gaat Frantzen verder, vloeide voort uit het politieke doel dat de ambachten moesten dienen: de stedelijke economie organiseren. De afzet van de productie kon worden verzekerd, prijzen konden laag worden gehouden, fraude kon worden bestreden en de ambachten zorgden voor sociale bescherming. Deze ambachten waren evenwel *autoritaire* structuren: ze legden regels en voorschriften op om consumenten en producenten te beschermen, bijvoorbeeld tegen deloyale concurrentie. Het opdelen van het productieproces in tal van beroepen diende voor Frantzen eveneens een politiek doel: het faciliteerde het toezicht dat nodig was om de regels te kunnen controleren en te kunnen afdwingen. Omdat de ambachten enkel met een keure konden worden opgericht, hadden ze geen bestaansrecht of konden ze geen rol spelen zonder akkoord van de overheid. Een ander aspect van het autoritaire karakter van de ambachten was de aanduiding van de leiders: ze werden niet verkozen, maar aangesteld door de stedelijke overheid. Vooral de (rijke) Brusselse ambachten waren sterk afhankelijk van de stedelijke magistraat. Intern waren de ambachten strikt hiërarchisch georganiseerd. Van stakingen kon geen sprake zijn; ze werden gezien als een misdrijf tegen de stad.

Het Belgische historische corporatisme was volgens Frantzen bovendien uitgesproken anti-democratisch: de zogenaamde 'democratische revolutie' van de veertiende eeuw beperkte er zich toe de gemeenten te bevrijden van de greep van de geslachten. Wie een band legde tussen corporatisme en democratie (zoals Hendrik de Man deed in 1935, zoals verderop nog zal blijken): '*se fabrique(r) des lettres de naturalisation*'.¹⁵ Democratie was in België een vreemd (lees Frans) negentiende-eeuws importproduct. Het antidemocratische karakter van het historisch corporatisme zorgde voor economisch evenwicht en stabiliteit tot het einde van de achttiende eeuw omdat het systeem zich soepel kon aanpassen aan de evolutie van de economie. Dit was voor een groot deel op het conto van de vorst te schrijven: hij bewaakte het nationaal economisch belang en zorgde voor de ontwikkeling van de nationale economie, waarvoor hij de ambachten kon inzetten. Het historisch corporatisme was, in tegenstelling tot wat auteurs als Muller en Kuypers daarover dachten, geen 'natuurlijke economische dood' gestorven en afgeschreven door de Belgen, maar simpelweg afgeschaft door een democratische, vreemde Franse indringer.¹⁶

Een derde kenmerk van het historische Belgische corporatisme was voor Frantzen het antikapitalisme, met daaraan gekoppeld de sociale rol van het corporatisme. De ambachten legden lonen en arbeidsduur vast, zorgden voor een verdeling van het beschikbare werk zodat werkloosheid vermeden kon worden en organiseerden onderlinge bijstand voor hun leden. Omdat de sociale verhoudingen door de overheid goed geregeld waren, was van klassenstrijd geen sprake. Een bewijs was voor Frantzen de verwaarloosbare rol die *compagnonnages* in België speelden, opnieuw in tegenstelling tot Frankrijk. Op dit punt ging Frantzen in debat met Des Marez, die deze gezellenverenigingen in Brussel een belangrijke functie toeschreef.¹⁷ Een van de belangrijkste argumenten voor het autoritaire corporatisme was dat het België vijf eeuwen sociale vrede had opgeleverd.¹⁸ Hier legde Frantzen, zij het impliciet, de band met de politieke agenda van het autoritaire corporatisme in de jaren 1930, dat erop gericht was de autonome arbeidersbeweging als politieke machtsfactor geheel uit te schakelen en zo sociale conflicten en stakingen, die als gevolg van de democratisering na 1918 niet langer strafbare feiten waren, onmogelijk te maken.

Het antikapitalisme van het historische Belgische corporatisme moest niet alleen blijken uit de sociale regulering: de overheid controleerde via de ambachten ook de economie. Wanneer er ruimte was voor nieuwe economische sectoren, werden die door de stedelijke overheid telkens corporatistisch georganiseerd zodat het marktmechanisme aan banden kon worden gelegd. Op basis van het onderzoek van Hubert Van Houtte (1872-1948) concludeerde Frantzen dat het kapitalisme in België nog grotendeels onbekend was op het einde van het *Ancien Régime*. De uitzondering was Antwerpen, waar kapitalistische verhoudingen zich konden ontwikkelen in de groothandel, buiten de ambachten. Die ontwikkeling hing samen met een *certain relâchement de la discipline corporative*, kortom, wél consequent toegepast corporatisme had de ontwikkeling van het kapitalisme kunnen beletten.¹⁹

Het gewenste en aanvaarde autoritaire karakter was voor Frantzen de sleutel tot het succes van het Belgische corporatisme dat vijfhonderd jaar had standgehouden: de overheid remde het particularisme af en bevorderde de sociale gerechtigheid. Van spontaan gegroeide organisaties zoals in Frankrijk was in België geen sprake geweest. Juist omdat de door de

15 Frantzen, *L'ordre corporatif*, 32.

16 Frantzen, *L'ordre corporatif*, 32.

17 Frantzen, *L'ordre corporatif*, 64. Uit historisch onderzoek uit de jaren 1990 blijken het belang en de relatieve macht van deze organisaties. Lis en Soly, 'De macht'.

18 Frantzen, *L'ordre corporatif*, 65.

19 Frantzen, *L'ordre corporatif*, 66-68, 88.

overheid aangestuurde corporatistische organisatie een graad van perfectie had bereikt, was er geen ruimte voor klassenorganisaties, wat in Frankrijk wel het geval was geweest. De grote impact van de overheid stond de scheiding van politiek en economie evenwel niet in de weg: de *autonomie des corps* (familie en beroep) was steeds gewaarborgd. In het Belgische historische corporatisme was geen sprake van etatisme,²⁰ waarmee Frantzen opnieuw de band legde met het corporatisme van de jaren 1930. Het 'historisch corporatisme' dat Frantzen construeerde, was dus beslist geen pleidooi voor een staatsgeleide economie, maar integendeel voor een autoritair corporatisme dat een alternatief was voor de parlementaire democratie en een dam kon opwerpen tegen economische staatsinterventie, zoals voorgestaan door de socialistische beweging. Het historisch corporatisme werd zo een direct argument in het politieke debat in de jaren 1930.

Corporatisme en socialisme: geschiedenis als politieke omweg

De socialistische leider Hendrik de Man (1885-1953) gebruikte het historische corporatisme als indirect politiek argument in de brochure *Socialisme en corporatisme* uit 1935, een bundeling van eerder gepubliceerde artikelen in de partijkrant *Le Peuple*.²¹

Hendrik de Man wou met zijn brochure *Corporatisme en socialisme* het eigentijdse corporatisme in de jaren 1930 historische legitimiteit verschaffen (Collectie OD4 Rijksarchief/CegeSoma nr.40639, Brussel)

De visie van De Man op het historische corporatisme stond haaks op de opvattingen van Frantzen. De socialistische voorman beschouwde het corporatisme als een vorm van klassenstrijd en zag een continuïteit met het moderne syndicalisme en socialisme. Slechts op één punt was er een raakvlak met Frantzen: De Mans visie op de Franse Revolutie, een

positieve referentie voor klassieke reformisten, was enigszins ambivalent. De Mans historische analyse van het oude corporatisme moest vooral de negatieve connotatie van het eigentijdse corporatisme binnen de socialistische wereld tegengaan. De Man had overigens een zekere legitimiteit als historicus: hij was onder leiding van Karl Bücher (1847-1930) in Leipzig gepromoveerd met een proefschrift over de Gentse lakennijverheid in de middeleeuwen, waarin hij ook inging op de sociale aspecten.²²

De Mans analyse sloot eerder aan bij de *mainstream* katholieke visie op het historische corporatisme: aan de vooravond van de Franse Revolutie was het corporatisme ontaard en reactionair. Het corporatisme van de elfde tot de veertiende eeuw daarentegen was schepend en progressief geweest en had geleid tot economische vooruitgang en maatschappelijke emancipatie.²³ Ook De Man zag in België – vooral in Vlaanderen – een voorbeeld. In zijn visie waren de ambachten geen politieke creaties, maar impliceerde hun bestaan het afdwingen van het verenigingsrecht van het feodale patriarchaat. De Man plaatste de ambachten in een emancipatorische continuïteit met het humanisme van de zestiende eeuw, de revoluties van de achttiende eeuw en het socialisme. Deze historische vooruitgangsfilosofie had voorrang boven de concrete historische analyse: op de oorzaken van het verval van het corporatisme na de middeleeuwen ging De Man niet nader in: ‘Het onderzoek in bijzonderheden naar de uitingen daarvan heeft hier weinig belang’.²⁴

De ontaarding van het corporatisme na de middeleeuwen werd veroorzaakt door het kapitalisme, dat een rem zette op de economische ontwikkeling en de sociale mobiliteit. De ambachten waren niet langer een middel voor sociale stijging, maar evolueerden tot gesloten patronale dynastieën. De zege van het kapitalisme in de negentiende eeuw betekende niet alleen het definitieve einde van het corporatisme, maar wierp nog nieuwe barrières op tegen de emancipatie van de arbeidersklasse. Pas op het einde van de negentiende eeuw hadden de arbeiders opnieuw verenigings- en stakingsrecht gekregen en kon het moderne socialisme herrijzen uit de puinhopen van het middeleeuwse corporatisme, er opnieuw aansluiting bij vinden en het corporatistische ideaal als het ware opnieuw tot leven wekken.²⁵ Het corporatisme, dat een geschiedenis had van bijna duizend jaar, was voor De Man de vervolmaking van de emancipatie van de arbeidersklasse. De ontwikkeling ervan was echter niet lineair verlopen.

De Man argumenteerde verder: Na de breuk van de Franse Revolutie ontstonden in de vroege negentiende eeuw opnieuw moderne vakbonden, juist in de ambachtelijke sectoren die aansluiting vonden bij de corporatistische traditie van vóór 1789, namelijk bij de gezellenverenigingen die ontstaan waren als reactie op de transformatie van de ambachten tot een soort patronale organisaties vanaf de zestiende eeuw. Anders dan Frantzen dacht, hadden die volgens De Man wél een reële betekenis gehad in de Belgische gewesten. De industrialisering leidde niet tot de ontkenning van het corporatisme, wel tot de verbreding ervan in de vorm van klassensolidariteit en ook dat paste in een langere traditie. In de middeleeuwen bestonden geen klassentegenstellingen binnen de ambachten: die waren er juist op gericht de ontwikkeling van het kapitalisme en dus van klassentegenstellingen tegen te gaan. De ambachten steunden wel de stedelijke bourgeoisie tegen de feodale heersers en droegen zo bij tot de politieke emancipatie van de arbeiders. Omdat het corporatisme zich aan de

20 Etatisme : de opvatting dat de overheid de samenleving in alles moet sturen.

21 De Man, *Corporatisme en socialisme*.

22 Claeyss-Van Haegendoren, *Hendrik de Man*, 70.

23 De Man, *Corporatisme en socialisme*, 3-4, 12.

24 De Man, *Corporatisme en socialisme*, 6.

25 De Man, *Corporatisme en socialisme*, 8-9.

Volgens Hendrik de Man was het fundament van zowel de socialistische als de katholieke vakbond de aloude beroepssolidariteit, waaraan pas later klassensolidariteit werd toegevoegd. Het kwam erop aan beide met elkaar te verzoenen. Dit affiche van het Algemeen Christelijk Vakverbond uit 1938 ademt een historische gildesfeer uit (veiling.catawiki.nl)

economische evolutie kon aanpassen, was het functioneel voor de sociale emancipatie van de arbeiders: *compagnonnages* en later vakbonden waren het gevolg van de economische en industriële ontwikkeling.²⁶

Tussen het historische corporatisme en het moderne syndicalisme bestond op het oog echter een belangrijk verschil: voor de vakbonden ging klasse voor op beroep, terwijl het historische corporatisme juist gebaseerd was op beroepssolidariteit. Volgens De Man sloten beide elkaar evenwel niet uit: klassensolidariteit betekende niet noodzakelijk de ontkenning van de beroepssolidariteit. Beide waren nauw verbonden, zoals de organisatiestructuur van de vakbonden en de werkgeversorganisaties aantoonde. Het initiële organisatorische fundament van de socialistische vakbond was het beroep, voor het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV) – de katholieke vakbond – was dat niet anders en werkgeversorganisaties werden op dezelfde manier opgebouwd. Pas op het einde van de negentiende eeuw, met de centralisatie van de vakbeweging, werd klasse boven beroep gesteld.²⁷ Die evolutie werd later ten dele gekeerd. In tegenstelling tot wat Karl Marx had gesteld, leidde de industriële ontwikkeling niet tot een nivellering binnen de arbeidersklasse, maar juist tot een grotere interne differentiatie van de arbeidersgroep: er ontstonden naast interne rangverschillen nieuwe technische functies, zodat de situatie opnieuw meer leek op de structuren van het ambachtswezen. De vakbonden moesten deze verschillen integreren en overbruggen en klasse en beroep opnieuw verzoenen.²⁸

De Mans analyse van het corporatisme was een poging om geschiedenis in te zetten als producent van legitimiteit. De Man presenteerde het historische corporatisme als de prefiguratie van het socialisme en probeerde zo de interne weerstand ertegen binnen zijn beweging te counteren. Door het historische corporatisme van de middeleeuwen te rehabiliteren kon hij toenadering zoeken tot de katholieken, die in het middeleeuwse corporatisme een sociaal ideaal zagen. Zich positioneren tegenover het historische corporatisme was alleszins veiliger dan hetzelfde te doen met het corporatisme uit de eigen tijd, waarmee socialistenvan zich toen niet wensten te identificeren: in landen waar het corporatisme bestond, zoals Italië, was geen plaats meer voor de georganiseerde arbeidersbeweging. Dit ‘reëel bestaande corporatisme’ werd in socialistische kringen vaak als argument gebruikt tegen katholieke corporatistische hervormingsplannen, ook die van de christelijke arbeidersbeweging.²⁹ De Man integreerde in zijn eerder theoretische dan empirische analyse van het historische corporatisme de socialistische theorievorming (of althans zijn interpretatie ervan) en de ontwikkeling van de socialistische arbeidersbeweging in de negentiende en vroege twintigste eeuw en nam ook bevindingen uit de eigentijdse sociologie mee.

Net zoals Frantzen problematiseerde De Man de ontwikkeling van het kapitalisme, maar zijn analyse was fundamenteel verschillend: waar Frantzen het corporatisme zag als een rem op de kapitalistische ontwikkeling, wees De Man het kapitalisme aan als de oorzaak van de ontarding van het corporatisme. De Man was een minder uitgesproken ‘modellenbouwer’ dan Frantzen. Wel waren er enkele verwijzingen naar de autonome beheersorganen uit het *Plan van den Arbeid*, de blauwdruk voor een geleide, gemengde economie, die De Man op het Kerstcongres van de BWP in 1933 presenteerde. De Mans *Plan* kreeg op die manier ook historische legitimiteit mee.³⁰

26 De Man, *Corporatisme en socialisme*, 14.

27 De Man, *Corporatisme en socialisme*, 16.

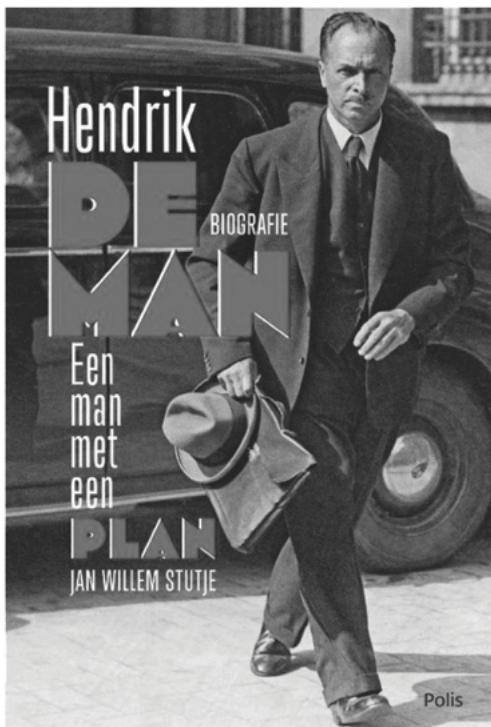
28 De Man, *Corporatisme en socialisme*, 16-21.

29 Luyten, ‘La réception’.

30 De Man, *Corporatisme en socialisme*, 25.

Het *Plan van de Arbeid* van Hendrik de Man vond ook in Nederland aanhangers. Jan Peters schreef in 1936 een brochure van zeven pagina's, speciaal bedoeld om de socialistische jeugd voor het plan te winnen (boekenplatform.nl)

Hendrik de Man presenteerde in 1933 zijn ook binnen de socialistische beweging niet onomstreden *Plan van den Arbeid*, een blauwdruk voor een geleide, gemengde economie. Omslag van de biografie van Hendrik de Man, geschreven door Jan Willem Stutje (Antwerpen: Polis, 2018)

De Mans opvattingen over het corporatisme werden echter niet algemeen gedeeld binnen de socialistische beweging. De artikelenreeks in *Le Peuple* leidde tot een polemiek met Léon Delsinne (1882-1971), de directeur van de Arbeidershogeschool (waar de kaders van de socialistische beweging opgeleid werden), die toen aan een promotie-onderzoek werkte over de Belgische vakbeweging.³¹ De Mans voorstelling van het middeleeuwse corporatisme was te positief, vond Delsinne: corporatisme was ook toen synoniem met privileges en protectionisme, zodat het algemeen belang naar de achtergrond werd verdronken. Corporatisme leidde tot achteruitgang en starheid in de economische verhoudingen en remde de vooruitgang.³² Als dat het al geval was geweest met de kleinschalige middeleeuwse economie, zou dat zeker gelden voor de veel complexere economie van de twintigste eeuw.³³ Het laatste argument tegen het historische corporatisme was politiek: het corporatisme was onderdeel geweest van de opbouw van de moderne staten omdat het de politieke autoriteiten

in staat stelde verschillende belangen tegen elkaar uit te spelen en zo de eigen macht te vergroten. In tegenstelling tot wat De Man dacht, was corporatisme dus geen rem op de ontwikkeling van het etatisme, omdat het de macht van de staat juist versterkte.³⁴

Historici

In de jaren 1930 werd het historische corporatisme verder bestudeerd door vakhistorici. Enkelen onderzochten de lokale varianten ervan.³⁵ Deze historici waren niet richtinggevend in het maatschappelijke debat, hoewel sommigen daaraan wel deelnamen. Ze profileerden zich echter niet als ontwerpers van corporatistische modellen voor de eigen tijd op basis van de historische ervaringen en evenmin wensten ze het 'oude corporatisme' een tweede leven te geven zoals Frantzen had gedaan. Sommigen werkten mee aan politieke tijdschriften, zoals *Nieuw Vlaanderen*, het rechts-katholieke blad van de Vlaamse concentratie, maar in hun publicaties stelden ze toch hun expertise voorop.

31 Dit proefschrift werd in 1936 gepubliceerd: Delsinne, *Le mouvement*.

32 Delsinne, 'Le corporatisme'.

33 Delsinne, 'Corporatisme ou socialisme?', 4.

34 Delsinne, 'Corporatisme ou socialisme?', 1.

35 Een overzicht bij Jacobs en Vanbellinghen, 'De ambachten'. Zie ook het artikel van Dewilde en Daemen elders in dit nummer, 151-167.

De al vermelde Emile Lousse wijdde in 1935 in *Nieuw Vlaanderen* een artikelenreeks aan het corporatisme in het verleden en heden en legde direct de band met het politieke debat in de jaren 1930. Geheel in lijn met de heersende opvatting binnen de *Catholica* beoordeelde Lousse het (middeleeuwse) corporatisme positief: het was immers een Europees, christelijk fenomeen. Dit corporatisme was organisch gegroeid en niet van bovenaf opgelegd zoals Frantzen beweerde. Hiermee zette Lousse zich af tegen het beginsel van het primaat van de politiek dat typisch was voor de protagonisten van het autoritaire corporatisme. Er bestond binnen het middeleeuwse corporatisme vrijheid van vereniging – zelfs meer dan in de negentiende eeuw – omdat naast de ambachten andere verenigingen konden bestaan. Het corporatisme was deel van een katholieke visie op de menselijke persoon en was niet te verzoenen met materialisme en individualisme. De vorst mengde zich aanvankelijk niet in de interne regels van de ambachten, zodat er sprake was van dualisme (een visie die ook Frantzen tot de zijne had gemaakt om zich af te kunnen zetten tegen directe staatsinterventie). In de Nieuwe Tijd echter evolueerde het corporatisme, steeds volgens Lousse, naar oligarchie en absolutisme: het corporatisme had dus enkel in de middeleeuwen aan een katholiek ideaal beantwoord. Lousse zette het corporatisme in de autoritaire regimes van de jaren 1930 tegenover het middeleeuwse corporatisme, waarmee het op gespannen voet stond: het eigentijdse corporatisme was van boven opgelegd, niet organisch gegroeid en er waren geen waarborgen tegen willekeur. Het sociaal corporatisme was in het verleden de voorbode geweest van een politiek corporatisme en dat zou nu niet anders zijn, zodat een oligarchie de werknemers zou kunnen onderdrukken. Lousse vreesde een dualistische situatie met twee machtspolen, de staat enerzijds en de grote financiële en economische groepen anderzijds. Het 'reëel bestaande autoritaire corporatisme' kon zich dus niet in een historische traditie plaatsen om zich zo legitimiteit te verschaffen. Bovendien was de samenleving vergeleken met de middeleeuwen veel complexer geworden. Arbeiders, vooral de vele ongeschoolden, waren mobiel en hadden geen band meer met een bepaald bedrijf. Binnen het financieel kapitalisme was het moeilijker geworden om iemands sociale positie direct af te leiden uit zijn plaats in het productieproces. Lousse wees erop dat de landen die recent het corporatisme omarmd hadden, niet de meest vooruitstrevende waren: ze hadden al een achterstand in de ontwikkeling van het parlementaire regime.³⁶ Op basis van zijn historische expertise zag Lousse geen reden om te ijveren voor een autoritair corporatisme. Zijn analyse van het historische corporatisme liet geen ruimte voor een continuïteit tussen het corporatisme van de middeleeuwen en de autoritaire experimenten van de eigen tijd, integendeel, het kon juist worden gebruikt om het autoritaire corporatisme *buiten* de katholieke traditie te plaatsen.

Lousse gebruikte daarenboven wetenschappelijke inzichten om de ideeën van de autoritaire corporatistische plannenmakers te bestrijden. In *Nieuw Vlaanderen* besprak hij een herdenkingsmanifestatie voor de al eerder genoemde La Tour du Pin, die een aantal katholieken had georganiseerd in de Koninklijke Academie.³⁷ De belangstelling van sommigen voor het historische corporatisme was voor Lousse een zwaktebod: ze hoopten in het verleden (of preciezer in de denkbeelden van La Tour du Pin) de argumenten te vinden voor een corporatistische ordening, 'waarvoor thans in zoovele monden de modern-positieve argumenten nog zoo vaag en onbeduidend zijn'. Lousse gaf opnieuw aan positief te staan tegenover de principes van het christelijke corporatisme van de middeleeuwen maar wees ook op de schaduwzijden en twijfelde eraan of het in de eigen tijd nog relevantie had. Wetenschappelijke argumenten waren er volgens hem niet en vele aspecten van het historische corporatisme waren overigens nog niet onderzocht. Wat wel vaststond, was dat het historische corporatisme ook

een politiek organiserend principe was dat, mocht het in de eigen tijd worden toegepast, zou leiden tot totalitarisme. En dat was meteen Lousse's voornaamste bezwaar.³⁸

Jan Verhavert, een Leuvens historicus die in 1939 zijn proefschrift had gewijd aan het ambachtswezen in deze Brabantse stad, werkte mee aan een themanummer over het corporatisme van het tijdschrift *Kultuurleven*. Hij tekende voor het historische luik met een bijdrage over het middeleeuwse ambachtswezen in West-Europa. Het was een synthese op basis van literatuur, met veelvuldige verwijzingen naar Leuvense voorbeelden. Voor Verhavert was het middeleeuwse corporatisme geen creatie van de politiek, maar integendeel een *bottom-up* fenomeen. Hij legde de nadruk op de economische en vooral sociale functies van de ambachten: behoeftigen, zieken en bejaarden werden beschermd en de arbeid werd gereguleerd, zodat de gezelschap beter af was dan de loonarbeider, ook al was de mogelijkheid om meester te worden voor velen niet haalbaar bij gebrek aan het nodige kapitaal.³⁹

Jan Arthur Van Houtte (1913-2002) publiceerde in 1941 in *Nieuw Vlaanderen* een bijdrage over de textielsector in Vlaanderen en Brabant. Het was een technisch artikel, waarin het corporatisme geen centrale rol kreeg, behalve wat de teloorgang van de stedelijke lakennijverheid betreft, die Van Houtte toeschreef aan de ambachtskeuren die te exclusief gericht waren geweest op het Engelse laken.⁴⁰

De door Lousse aangestipte lacunes in het onderzoek lieten ruimte voor uiteenlopende voorstellingen van het historische corporatisme en vooral de theoretische lezingen ervan. Zo probeerde Jean Pulings in *Visages du corporatisme* uit 1942 aan te tonen dat het historische corporatisme, in tegenstelling tot wat Lousse had betoogd, nog steeds actueel was.⁴¹ Pulings baseerde zich op de analyses van Émile Coornaert (1886-1980) over het Franse corporatisme, maar legde de nadruk op de theoretische aspecten. Het oude corporatisme had een aantal voordelen die nog steeds relevant waren. Het had ervoor gezorgd dat arbeid correct werd gewaardeerd, het algemeen en het particulier belang in evenwicht werden gebracht en een dam werd opgeworpen tegen monopolies en econo-

mische machtsconcentraties. Het toonde ook de noodzaak van politieke interventie in het sociaaleconomische leven: het particuliere initiatief behoefde regulering. Pulings bleef echter algemeen en werkte evenmin een concreet corporatistisch alternatief uit voor de eigen tijd op basis van de historische ervaring.

De Antwerpse stadsarchivaris Floris Prims (1882-1954) legde in zijn op bronnenonderzoek gestoelde *Herfsttij van het corporatisme te Antwerpen* uit 1945, een verhandeling van de Konink-

Omslag van het proefschrift *Het ambachtswezen te Leuven* van historicus Jan Verhavert, dat in 1940 in de reeks Publicaties op het Gebied der Geschiedenis van de Universiteit van Leuven verscheen (deslegte.be)

36 Lousse, 'Het corporatisme', 7-8.

37 Balace, 'Autour', 158.

38 Lousse, 'Het corporatisme', 6.

39 Verhavert, 'Het Ambachtswezen'.

40 Van Houtte, 'De historische grondslagen'.

41 Pulings, *Visages*. Pulings werkte samen met Frantzen voor de economische rubriek van *Le Nouveau Journal* en schreef voor *Casandre*. De Bens, *De Belgische dagbladen*, 356.

lijke Academie, ongeveer dezelfde accenten, hoewel zijn focus niet op de middeleeuwen lag, maar op de fase van verval van het historische corporatisme.⁴² Net zoals Frantzen meende hij dat het systeem niet ten onder was gegaan aan interne oorzaken, maar door een 'vreemde' ingreep, die hij in verband bracht met het ontstaan van een nationale economie en ermee samenhangende economische doctrines. Evenals Verhavert benadrukte hij de sociale functie van het historische corporatisme: het verdwijnen ervan betekende meteen het einde van de sociale bescherming voor de ambachtsleden en hun familie en meer algemeen de toename van de ongelijke machtsverhoudingen: 'De grooteren zouden voortaan kleineren kunnen verdringen'.⁴³ Prims trok echter niet direct lessen uit de teloorgang van het Antwerpse corporatisme: daarvoor was meer onderzoek nodig. Wat in die terughoudendheid wellicht ook een rol speelde, is dat in 1945 het corporatisme, in tegenstelling tot de jaren 1930, politiek verslagen was en niet veel geloofwaardigheid meer had als politiek-maatschappelijk alternatief.

Slotbeschouwing

Het historische corporatisme speelde – net zoals in Noord-Brabant – geen centrale rol in de constructie van corporatieve modellen in de jaren 1930 en 1940, hoewel er wel enige aandacht voor was. Het historische corporatisme werd als een generiek fenomeen beschreven en voor een eventuele Brabantse specificiteit was weinig aandacht. Wie wel schreef over het historische corporatisme, integreerde vaak de inzichten van het (recente) historisch onderzoek.

Uit dit onderzoek werden uiteenlopende conclusies getrokken, zoals blijkt uit de dia-metraal tegengestelde visies van Frantzen en Lousse op het middeleeuwse corporatisme. Hoewel niemand het oude corporatisme zag als een concrete blauwdruk voor het corporatisme van de eigen tijd, was er wel sprake van instrumentalisering in het politieke debat, zij het in uiteenlopende richtingen. Frantzen bouwde een historische traditie voor het autoritaire corporatisme dat hij en zijn medestanders in België wilden invoeren, terwijl de historicus Lousse in het corporatisme van het *Ancien Régime* argumenten vond tegen het autoritaire corporatisme van de jaren 1930 en De Man een continuïteit construeerde tussen corporatisme en socialisme om zo toenadering te zoeken tot de katholieken.

Een gemeenschappelijk punt bij vele auteurs is dat ze de rol van het kapitalisme in het verleden van het corporatisme problematiseerden en het een belangrijke functie toeschreven in de ontwikkeling van het corporatisme, hetzij als doodgraver ervan, hetzij als dam tegen de ontwikkeling ervan. Het corporatisme had in het verleden gezorgd voor economische regulering en directe of indirecte sociale bescherming: indirect door de arbeidsmarkt te reguleren en de arbeid te herverdelen en werkloosheid te vermijden en direct door mechanismen voor sociale ondersteuning van de leden van het ambacht en hun gezin. Die aspecten werden sterk in de verf gezet: de problemen van het kapitalisme in de eigen tijd beïnvloedden duidelijk de lectuur van het historische corporatisme.

Dit alles neemt niet weg dat de positionering tegenover het corporatisme van de eigen tijd voorop stond: er werd meer gepubliceerd over de eigentijdse corporatistische modellen en experimenten dan over het corporatisme in het verleden. Dit relatief beperkte belang van het historische houdt verband met de concrete situatie van het kapitalisme in de jaren 1930. Het kapitalisme was in crisis en scheen die crisis niet zelf te kunnen overwinnen. Het corporatisme, dat zich aandiende als alternatief voor het kapitalisme (ook al stelde het de fundamenteen ervan niet ter discussie), was dus deel van een nieuwe toekomst, die verschilde van het liberale kapitalisme. Voor de revolutionair rechtse groepen, waartoe de *Revue de*

l'Ordre Corporatif kan worden gerekend, waren hun projecten een vorm van alternatieve moderniteit.⁴⁴ In die context hadden het verleden en de traditie minder relevantie en overtuigingskracht: het ging er immers om een *nieuw* systeem te creëren, dat een moderne wissel op de toekomst moest zijn, geen stap terug naar het verleden.

Het is interessant te vergelijken met het corporatistische reveil van de late negentiende eeuw in het kader van de 'sociale kwestie': ideologen als Charles Anciaux refereerden vaak aan denkers uit die periode. In de late negentiende eeuw speelde het verleden een grotere rol in het corporatisme-debat dan in de jaren 1930. Godefroid Kurth bijvoorbeeld gebruikte het middeleeuwse corporatisme als argument in zijn kiescampagne als katholiek kandidaat in 1893 en 1903: het was voor hem dus nog steeds een waardevol antwoord op de sociale kwestie.⁴⁵ Het verschil met de jaren 1930 was dat het kapitalisme er rond de eeuwwisseling wel in slaagde de crisis waarin het zich bevond zelf te overwinnen, zodat corporatistische alternatieven minder directe relevantie hadden. In die context kon aan idealen en realisaties uit het verleden een grotere betekenis gegeven worden.

Literatuur en gedrukte bronnen

- Anciaux, C., *L'état corporatif. Lois et conditions d'un régime corporatif en Belgique* (Brussel 1935).
- Anciaux, C., 'Réflexions sur l'oeuvre d'Adolphe Prins', *Revue de l'Ordre Corporatif* 1 (1936) 257-272.
- Balace, F., 'Autour de Charles Anciaux et de la *Revue de l'Ordre Corporatif*' in: O. Dard, red., *Le corporatisme dans l'aire francophone au XXe siècle* (Bern etc. 2011) 149-177.
- Balakrishnan, G., 'Counterstrike West. The Alternate Modernity of the Inter-War Right', *New Left Review* 104 (2017) 19-43.
- Bens, E. De, *De Belgische dagbladpers onder Duitse censuur* (Antwerpen etc. 1973).
- Claeys-Van Haegendoren, M., *Hendrik de Man: biografie* (Antwerpen etc. 1972).
- Delsinne, L., 'Le corporatisme ne peut plus avoir de sens au XXe siècle', *Le Peuple*, 12 oktober 1934, 1 en 4.
- Delsinne, L., 'Corporatisme ou socialisme?', *Le Peuple*, 26 november 1934, 1 en 4.
- Delsinne, L., *Le mouvement syndical en Belgique* (Brussel 1936).
- Frantzen, A., *L'ordre corporatif dans la Belgique ancienne. Les fondements historiques du corporatisme belge* (Brugge 1941).
- Houtte, J. A. Van, 'De historische grondslagen van de Vlaamse textieleconomie', *Nieuw Vlaanderen* 7 (1941) nr. 12, 6 en nr. 13, 6.
- Jacobs, M., en M. Vanbellinghen, 'De ambachten in de Zuidelijke Nederlanden (voor 1795). Een bijdrage tot de samenstelling van een bibliografische lijst van studies verschenen in de 19de en 20ste eeuw', *Oost-Vlaamse Zanten* 74 (1999) 185-320.
- Kuypers, H., *De corporatieve inrichting der maatschappij* (Brussel 1934).
- Lis, C., en H. Soly, 'De macht van 'vrije arbeiders': collectieve acties van hoedenmakersgezellen in de Zuidelijke Nederlanden (zestiende-negentiende eeuw)' in: C. Lis en H. Soly, *Werken volgens de regels. Ambachten in Brabant en Vlaanderen, 1500-1800* (Brussel 1994) 15-50.
- Lousse, E., 'Het corporatisme in het verleden en nu', *Nieuw Vlaanderen* 1 (1935) 12 januari, 6.
- Lousse, E., 'Het corporatisme in het verleden en nu', *Nieuw Vlaanderen* 1 (1935) 28 december, 7-8.
- Luyten, D., *Ideologisch debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België* (Brussel 1996).
- Luyten, D., 'La réception des corporatismes étrangers et le débat sur le corporatisme en Belgique dans les années trente à l'aune des transferts politiques' in: O. Dard, red., *Le corporatisme dans l'aire francophone au XXième siècle* (Bern etc. 2011) 139-148.
- Man, H. De, *Corporatisme en socialisme* (Brussel 1935).
- Muller, A., *La politique corporative. Essais d'organisation corporative* (Brussel 1935).
- Prims, F., *Het herfsttij van het corporatisme te Antwerpen* (Antwerpen/Utrecht 1945).
- Pulings, J., *Visages du corporatisme* (Brussel/Parijs 1942).
- Verhavert, J., 'Het Ambachtswezen in West-Europa gedurende de Middeleeuwen', *Kultuurleven* 9 (1938) nrs. 1-2, 120-141.
- Witte, E., 'De voorlopers van het parlementologisch onderzoek in België', *Res Publica* 27 (1985) 429-455.
- Zeebroeck, A. Van, 'L'âge d'or médiéval, un idéal pour une nouvelle chrétienté? La réponse d'un historien engagé, Godefroid Kurth (1847-1916)' in: L. Van Ypersele en A. D. Marcelis, red., *Rêves de chrétienté, réalités du monde. Imaginaires Catholiques. Actes du colloque Louvain-la-Neuve, 4-6 novembre 1999* (Paris etc. 2001) 205-220.

42 Prims, *Het herfsttij*.

43 Prims, *Het herfsttij*, 58.

44 Balakrishnan, 'Counterstrike West', 39.

45 Van Zeebroeck, 'L'âge d'or médiéval', 210-211.